

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

4-2021

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Муассис: Фаргона давлат университети.

«FarDU. ILMIY XABARLAR – НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК. ФерГУ» журнали бир йилда олти марта чоп этилади.

Журнал филология, кимё ҳамда тарих фанлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Журналдан мақола кўчириб босилганда, манба кўрсатилиши шарт.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги томонидан 2020 йил 2 сентябрда 1109 рақами билан рўйхатга олинган.

Муқова дизайни ва оригинал макет ФарДУ таҳририят-нашриёт бўлимида тайёрланди.

Таҳрир ҳайъати

Бош муҳаррир
Масъул муҳаррир

ШЕРМУҲАММАДОВ Б.Ш.
ЎРИНОВ А.А.

ФАРМОНОВ Ш. (Ўзбекистон)

БЕЗГУЛОВА О.С. (Россия)

РАШИДОВА С. (Ўзбекистон)

ВАЛИ САВАШ ЙЕЛЕК. (Туркия)

ЗАЙНОБИДДИНОВ С. (Ўзбекистон)

JEHAN SHANZADAN NAYYAR. (Япония)

LEEDONG WOOK. (ЖанубийКорея)

АЪЗАМОВ А. (Ўзбекистон)

КЛАУС ХАЙНСГЕН. (Германия)

БАХОДИРХОНОВ К. (Ўзбекистон)

ҒУЛОМОВ С.С. (Ўзбекистон)

БЕРДЫШЕВ А.С. (Қозоғистон)

КАРИМОВ Н.Ф. (Ўзбекистон)

ЧЕСТМИР ШТУКА. (Словакия)

ТОЖИБОЕВ К. (Ўзбекистон)

Таҳририят кенгаши

ҚОРАБОЕВ М. (Ўзбекистон)

ОТАЖОНОВ С. (Ўзбекистон)

ЎРИНОВ А.Қ. (Ўзбекистон)

РАСУЛОВ Р. (Ўзбекистон)

ОНАРҚУЛОВ К. (Ўзбекистон)

ГАЗИЕВ Қ. (Ўзбекистон)

ЮЛДАШЕВ Г. (Ўзбекистон)

ХОМИДОВ Ғ. (Ўзбекистон)

АСҚАРОВ И. (Ўзбекистон)

ИБРАГИМОВ А. (Ўзбекистон)

ИСАҒАЛИЕВ М. (Ўзбекистон)

ҚЎЗИЕВ Р. (Ўзбекистон)

ХИКМАТОВ Ф. (Ўзбекистон)

АХМАДАЛИЕВ Ю. (Ўзбекистон)

СОЛИЖОНОВ Й. (Ўзбекистон)

МАМАЖОНОВ А. (Ўзбекистон)

ИСКАНДАРОВА Ш. (Ўзбекистон)

МЎМИНОВ С. (Ўзбекистон)

ЖЎРАЕВ Х. (Ўзбекистон)

КАСИМОВ А. (Ўзбекистон)

САБИРДИНОВ А. (Ўзбекистон)

ХОШИМОВА Н. (Ўзбекистон)

ҒОҒУРОВ А. (Ўзбекистон)

АДҲАМОВ М. (Ўзбекистон)

ХОНКЕЛДИЕВ Ш. (Ўзбекистон)

ЭГАМБЕРДИЕВА Т. (Ўзбекистон)

ИСОМИДДИНОВ М. (Ўзбекистон)

УСМОНОВ Б. (Ўзбекистон)

АШИРОВ А. (Ўзбекистон)

МАМАТОВ М. (Ўзбекистон)

ХАКИМОВ Н. (Ўзбекистон)

БАРАТОВ М. (Ўзбекистон)

Муҳаррирлар: Ташматова Т.
Жўрабоева Г.

Мусахҳиҳ: Шералиева Ж.

Таҳририят манзили:

150100, Фаргона шаҳри, Мураббийлар кўчаси, 19-уй.
Тел.: (0373) 244-44-57. Мобил тел.: (+99891) 670-74-60
Сайт: www.fdu.uz

Босишга рухсат этилди:

Қоғоз бичими: - 60×84 1/8

Босма табоғи:

Офсет босма: Офсет қоғози.

Адади: 50 нусха

Буюртма №

ФарДУ нусха кўпайтириш бўлимида чоп этилди.

Манзил: 150100, Фаргона ш., Мураббийлар кўчаси, 19-уй.

**Фаргона,
2021.**

М.Исамиддинов Қадимги Фарғона ва Суғд кулолчилигини ўрганишнинг айрим долзарб масалаларига доир	72
Б.Усмонов Фарғона водийси Темурийлар даври тарихининг жаҳон темурунослигида ўрганилиши	77
Лианг Юн, Н.Камбаров Қанғ маданияти ҳақида хитойлик олимларнинг фикрлари	81
О.Пуговкина Туркистонда 1917 йил февраль инқилоби: Туркистонда “собик” империя амалдорларига бўлган ижтимоий эҳтиёж ва уларнинг сиёсий фаоллиги	90
А.Ўткиров Хайрия ва ҳомийлик феномени илмий-назарий таҳлили	98
С.Ҳакимова XIX-XX аср боши тарихий манбаларида Ўзбекистон ҳудудидаги сув ҳавзаларига оид маълумотлар	103
С.Анаркулов Тошкент вилояти саноат шаҳарлари аҳолисининг этник тарихи ва таркиби хусусида.....	110

АДАБИЁТШУНОСЛИК

З.Қобилова, Н.Турсунова Татаббулар силсиласи.....	118
П.Туропова Услуб жилолари ёхуд адиб маҳорати	123
Д.Ғуломов Ретроспектив сюжет хусусида айрим мулоҳазалар	128
М.Маҳмудова Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳукмронлиги даврида сув иншоотлари ва боғдорчилик санъати.....	134

ТИЛШУНОСЛИК

Р.Сайфуллаева, Н.Ғайбуллаева Тиббий эвфемизмларнинг социал хосланиши	138
Т.Эназаров, С.Ғаниева Инглиз ва ўзбек тиллардаги аёллар исмларининг келиб чиқиши тарихидан	145
М.Мамажонов Антропонимларни дискурс релеванти сифатида тадқиқ этишнинг лингво-этномаданий асослари	150
Ж.Абдуллаев Тил қурилишининг асосий бирликлари академик Азим Ҳожиёв талқинида	155
Д.Собирова Ўзбек болалар шеърояти морфопоэтикаси	160
Д.Шокирова, Ш.Шокиров Инглиз тилида “property-мулк” концепти тадқиқи.....	164
Н.Абдурахмонова Ўзбек тили электрон корпуси учун матнлар репрезентативлиги масаласи	169
А.Мусоева Self-нинг Ўзбекистон таълим тизимида жорий этилиши билан боғлиқ муаммолар.....	174

УСЛУБ ЖИЛОЛАРИ ЁҲУД АДИБ МАҲОРАТИ

ЯРКОСТЬ СТИЛЯ ИЛИ МАСТЕРСТВО ПИСАТЕЛЯ

STYLE VIVIDNESS OR WRITER'S SKILL

Туропова Паризод Шавкат қизи¹¹Туропова Паризод Шавкат қизи

– ЖДПИ, Ўзбек адабиёти ўқитиш методикаси кафедраси ўқитувчиси.

Аннотация

Мақола сўнги йиллар насрида, хусусан Жиззахлик адиб Абдулла Аҳмаднинг «Фарёд» қиссасида миллий қаҳрамон яратиш маҳоратининг таҳлил ва талқинига бағишланган. Мақолада адиб услубий изланишлари қисса сюжети, қаҳрамонлари бошидан кечирган аянчли воқеалар тасвири мисолида кўрсатиб берилди.

Аннотация

Данная статья посвящена анализу и интерпретации мастерства создания национального героя в повести Джиззакского писателя Абдуллы Ахмада «Фарёд». В статье представлены авторские стилистические поиски на примере сюжета трагических событий, пережитых главными героями повести.

Annotation

This article is devoted to the analysis and interpretation of the skill of creating a national hero in recent years in prose, in particular in the story "Faryod" by Jizzakh writer Abdullah Ahmad. The article presents the plot of the writer's methodological research on the example of the story, the description of the tragic events experienced by the protagonists.

Таянч сўз ва иборалар: қаҳрамон, миллий характер, мардлик, соддалик, поклик, ростеўйлик, тажовузкорлик, ижодкор услуби, бадиий маҳорат

Ключевые слова и выражения: герой, национальный характер, отвага, простота, чистота, правдивость, агрессия, творческий стиль, художественное мастерство.

Keywords and expressions: hero, national character, courage, simplicity, purity, honesty, truthfulness, aggression, creator's style, artistic skill.

Истиқлол адабиётимизга том маънода эркинлик берди. Натижада, адабиётда жуда катта ижобий ўзгаришлар юз берди. Жадаллик билан ўсиб бораётган сиёсий–ижтимоий ва иқтисодий тафаккурлар таъсирида адабий–бадиий тафаккур ҳам шаклланиб, улғайиш йўлига кирди. Истиқлолнинг илк йилларида кўзга ташланган иқтисодий бўҳронлар жамиятнинг бир қанча соҳаларига ўз таъсирини ўтказди. Шубҳасиз, бундай таъсирлар натижасида инсон онги, унинг дунёқараши ўзгаришини, ижтимоий борлиққа муносабати, келажакка ишониш ёки ишонмаслик каби муаллақ турган ва салбий омилларни юзага чиқариши мумкинлиги, ўз навбатида бу омиллар жамиятнинг оғриқли масаласига айланиши мумкинлиги долзарблик касб эта бошлади.

Шубҳасиз, бу даврда ўзбек насрининг олдида ана шундай муаммоларни акс эттира олиш, уларни теран мушоҳада қилиш, ўқувчиларда жамиятда бўлаётган ўзгаришларга нисбатан дахлдорлик, ўз

келажаги, миллат келажагига бефарқ бўлмаслик руҳини уйғотиш, бундай руҳий кечинмаларни ёрқин ва таъсирли тарзда етказиб бериш масаласи ҳам турарди.

Қайд қилиш керакки, Истиқлол даври насрида зикр этилган масалалар ўз ечимини топди. Бу давр бундай ўзбек насрининг таҳлили Истиқлол билан боғлиқ адабий – эстетик идеалларга хос жиҳатлар сифатида тасвирланаётган идеал соғлом фикрли, маънавий дунёқараши етук, халқи ва Ватани олдидаги масъулияти, аждодлар меросига муносиб ворис, уларнинг ишини давом эттиришни ўзларига шараф деб биладиган, ўзбек номини дунёга танитиш учун қўлидан келган барча ишни қилишга тайёр кишилар сифатида кўз олдимизда гавдаланади.

Наим Каримов Истиқлол даври адабиёти ҳақида: “Бу адабиёт (Истиқлол даври назарда тутилмоқда–П.Т.) чин маънода миллий ва халқчил бўлиши, ўзбек халқининг ҳаётини, сажиясини, қалбини, руҳий бойлиги ва маънавий камолотини акс

эттириши зарур. Бу адабиёт илғор жаҳон адабиёти, биринчи навбатда, Шарқ халқлари адабиётида юз бераётган янги бадиий изланишлардан кўз юммаган ҳолда миллий–адабий анъаналарга, жумладан, XX аср ўзбек адабиётининг энг яхши бадиий ютуқларига таяниши керак”[2;30], деб ёзади.

Маълумки, барча даврларда адабиётда қаҳрамон яратиш муаммоси жиддий масала бўлиб келган. Чунки адабиётдаги қаҳрамон муайян даврдаги ижтимоий одамнинг бутун ички ва ташқи хусусиятларини акс эттирувчи бадиий воситадир. Одамнинг яшаш тарзидан тортиб, умри поёнигача бўлган бахту фожиалар қаҳрамон ҳолатига, хатти-ҳаракатига кўчирилади.

Хўш, қаҳрамон атамасига эътиборни қаратсак, адабиётшунослик атамалари изоҳли луғатида бу сўзга шундай таъриф берилди: “ҚАҲРАМОН, адабий қаҳрамон 1)асар персонажлари тизимида етакчи мавқе тутиб, ғоявий–бадиий концепцияни шакллантириш ва ифодалашда муҳим роль ўйнавчи шахс образи. Терминни бу маънода тушуниш эпик ёки драматик асар персонажларини даражалашни кўзда тутди: сюжет воқеалари қаҳрамон атрофида уюштирилиб, бошқа персонажлар у билан боғлиқ ҳолда асар воқелигига киритилади; улар қаҳрамон билан интегратив алоқада (ҳоким–тобе) бўлиб, унга нисбатан ёрдамчи функцияларни бажаради. Кўп чизиқли мураккаб сюжет қурилишига эга йирик ҳажмли асарларда бир эмас, бир нечта қаҳрамон ҳаракатланиши ҳам мумкин. Бу ҳолда персонажлар системаси ўз ичида микросистемаларга ажралиб, уларнинг марказида қаҳрамонлардан бири туради”[8;277].

Дарҳақиқат, бадиий асар роман ва қисса ёки ҳикоя бўладими, – ҳар бир асарнинг ўз қаҳрамони бор. Шундай экан, буларнинг намоён бўлиш қирраларини таснифлаб ўрганиш долзарб аҳамият касб этади. Насрнинг бугунини тушуниш ва истиқболини башорат қилиш учун бу жанрнинг нима учун, қачон ва қаерда пайдо бўлганини аниқлаш ҳамда унга хос етакчи белгиларни тайин этиш лозим бўлади. Бугунги кунда ўзбек насри ўз тараққиётининг полифоник босқичига етиб келди. Эндиликда, мавзунинг

долзарблиги, воқеаларнинг қизиқарли ёхуд тилнинг ширали эканлиги асарни ўқилишли қилгани ҳолда, унинг умрбоқийлигини таъминлай олмаслиги ижодкор аҳлига яхши маълум бўлди. Шу боис замонавий ўзбек насри муаллифидан асардаги ҳар бир қаҳрамонини тушуниш ва акс эттиришнинг бировниқига мутлақо ўхшамайдиган концепциясига эга бўлиш талаб қилинади.

Бундай иқтидорга эга бўлиш учун адибдан катта бадиий маҳорат эгаси бўлиш билан бирга, ўзига хос услуби асар бадииятини таъминлашда катта аҳамият касб этади. Шу ўринда айтиш мумкинки, адабиётшунослиқда ижодкор услуби ва бадиий маҳорати масаласини ўрганишга доир катта–кичик тадқиқотлар қилинган. Бироқ, бадиий услуб ҳар бир ижодкорнинг бадиий ижодида янгиланиб турганидек, ҳар бир асарда ҳам ўзига хосликни намоён этади. Ёзувчи услуби ҳақида сўз юритишдан олдин услуб сўзининг этимологик изоҳига эътиборни қаратамиз. “Услуб” араб тилидан олинган бўлиб, “тартиб”, “йўсин”, “шакл”[6;299] деган маъноларни англатади.

Маълумки, ижодкор услуби, унинг дунёни англаши, инсон ва ҳаёт фалсафасини ўзига хос тарзда идрок этиши ва идрок этган ҳаётини ёки ҳаёлий воқеаларни бадиий бўёқларда ифодалашда кузатилади. Шунга кўра, услубнинг индивидуал жиҳатларини билдирувчи омиллар ижодкор асарлари таҳлили орқали ойдинлаштирилади. Одатда ижодкор қайси жанрда, қайси мавзуда, қандай воқеани тасвирламасин, унинг умумий ўзига хослиги уни бошқа адиблардан ажратиб туради.

Шу ўринда айтиш мумкинки, “Сир–синаотга тўла табиатда **илк** бовар қилмас ажойиб ҳодисалар ва ҳайратомуз мўъжизалар рўй бериб туришини инкор этиб бўлмайди. Аммо, бадиий ижод жараёни ўзига хос, мураккаб руҳий бир олам. Унда ҳеч ким эртақлардаги сингари сеҳрли хум ё қалпоқча қудрати билан бир амаллаб шоир, ё ёзувчи бўлиб қолмайди. Чинакам ижод ҳамини юксак бадиий тафаккур ва санъаткор қалбидаги дард ё қувончнинг ифодаси бўлиб майдонга келади...Абдулла Аҳмаднинг мазмунли ҳаёти ва ижод йўлига назар ташласак, ана шу азалий ҳақиқатга яна бир қарра амин бўламиз”[7;3].

Дарҳақиқат, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг аъзоси Абдулла Аҳмад

АДАБИЁТШУНОСЛИК

“Ҳамият”, “Қирмизи атиргул”, “Ўлимга тик боққанлар” каби китоблари билан китобхонларга яхши таниш. Адибнинг айниқса, “Фарёд”, “Олисдаги соялар”, “Алвидо, севгилим” қиссалари ўзига хос ифода усулига эгаллиги билан диққатга сазовор.

Бинобарин, бугунги кунда бадиий адабиётда ифода усуллари ҳамда воқеликни тасвирлаш услубларида ҳам ўзига хос янгиланишлар рўй бермоқда. Ҳозирги ўзбек қиссаларида бадиий услуб муаммоси ҳақида сўз кетар экан, “...асарнинг шакл ва мазмунига доир барча узвлар икки нарсада тажассум топади. Булар: а) муаллиф шахси; б) бадиий асар услубидан иборат. Услубнинг умумий ва хусусий жиҳатларини билдирувчи, услубнинг шаклланиши ва такомиллиги хизмат қилувчи барча бошқа унсурлар шу икки тушунчада бирлашади. Мана шу икки тушунча синтезлашган нуқтада ҳақиқий санъат асари майдонга келади”[3; 3.–4] деган, адабиётшунос олим фикрлари айни ҳақиқатлигини “Фарёд” қиссасида ҳам кўришимиз мумкин.

Қисса Шўро даври воқеалари, хусусан Ўрта Осиё бойларининг ҳукумат томонидан таланиши, хўрланиши мавзусини ёритишга бағишланган. Қисса бош қаҳрамони Олимбойвачча ва унинг оиласи мисолида тарих кўз ўнгимизда жонлантирилади. Китобхон асарни ўқир экан, мисли кўрилмаган адолатсизликларнинг яна бир карра шоҳиди бўлади. Асар Олимбойваччанинг Тошкентдан қайтиши ҳолатини тасвирлаш билан бошланади. Адиб маҳорати шундаки, қаҳрамон қиёфасида, унинг хатти–ҳаракатларида юртимиз бошига келаётган совуқ шамоллар ишонарли жонлантирилади: “Олимбойваччанинг авзойи бузуқ. Кеча Тошкентда бўлиб, бойлар билан гурунглашгач, руҳи синди. Большавой деган очофат ҳамма бойларни, ҳатто ўртаҳол деҳқонларни талаётган эмиш. Унинг дастидан на ўрада ғалла, на кўрада қўй, на далада ҳосил қолаяпти. Бир умр пешона тери билан йиққан -терганинга қайсидир нобакор эга чиқса, сочиб совурса, қандоқ чидайсан?”[1;6].

Шундай ўй-кечинмаларни хаёлидан ўтказаятган Олимбойваччанинг кўнглидаги ғашликни, чорбоғдаги ғарқ пишган мевалар, олма, нашвати-ю ўн етти хил ғарқ пишган узумзор ва ўрикзорларигина, бир озгина

бўлсин кўтарди. Ахир бу ўрикларни Ойсари энаси эккан.

Шу ўринда айтиш лозимки, “Услуб-ижодкор ҳаётни чуқур ўзлаштириши орқали тўплаган нозик ва қизиқарли кузатишларини синтезлаб ифодалаб беришдир. Унинг мукамаллиги ва қанчалик кўламга эгаллиги иждоқорнинг борлиқни англашдаги идрокига ва ифода услубига боғлиқ”[4;9], экан, асарни ўқир эканмиз, адибнинг маҳоратли иждоқор эканига шоҳид бўламиз. Ёзувчи воқеалар ривожини икки линияда олиб борадики, бу ҳам асар охирига бориб ойдинлашади. Қисса воқеалари шиддат билан ривожланади. Олимбойваччанинг бобоси Юсуфбек Эрназарбой бобоси каби ер эгаси бўлиш билан бирга савдога аралашиб, водийга қатнаган ва Асакага борганда дурадгор сандиқсоз билан қадрдонлашади, унга шоғирд тушиб, тўрт ой иш ўрганади. Сандиқсознинг якка-ю ягона қизи Ойсари ва акасидан қолган қиморбоз, ахлоқсиз жияни Талхат бошқа яқини йўқ эди. Шу сабабданми, у Юсуфбекка меҳр қўйган, уни ўз ўғлидек яхши кўрарди. Тақдирнинг ўйинию қаранги, иккала ёш ҳам бир-бирига бефарқ эмасди. Лекин ҳаёт доим инсон истагандай бир текисда кетмайди-ки, бу ҳам асарда ўз бадиий ифодасини топган.

Олимбойваччанинг бошига оғир кунлар келди. Хотини Зийнатой уни шўро идорасига чақиритганини айтди. Шўро идораси бир пайтлар чилла масжид, деб аталган бинода жойлашган бўлиб, бу масжид Жиззахнинг машҳур бойларидан бири томонидан қурилган у ерда дин уламолари намоз ва китоб мутолаа қилишарди. Адиб масжид тасвирини асарда жудаям таъсирчан ифодаларда берганки, бу ҳам иждоқорнинг ўзига хос маҳорат эгаси эканлигидан далолат беради: “Масжид битта улкан ва бешта мўъжаз хоналардан иборат. Шу етти хона уч тарафлама айвонлар билан қуршаб олинган... Уч тарафлама айвонга қирқ битта маҳобатли устунлар ўрнатилган. Қирқ битта устунга ипдек ингичка, лекин жозибаси билан ақлни шоширадиган турфа нақшлар ўйилган. Ҳар бир устундаги нақшга етти хил рангда жило берилган. Устунларнинг тепасига етти қиррали гулбарак ўрнатилган. Уларга пайғамбаримиз Мухаммад алайҳиссаломнинг ҳадислари битилган. Гулбаракнинг локувард етти қиррасига еттита шамдон ўрнатилган. Ҳайит кунлари қирқ битта устундаги шамлар ёнуви, бир

илоҳийлик, қалам бирла битгусиз улуғворлик ҳосил қилади... Минг афсуски, аввалги кўркамлик ва улуғворликдан эндиликда ном-нишон қолмаган. Айвонлари тахталар билан ўралиб, шифтларига қоғоз қоқилган. Ҳадислар битилган гул бараклар, шамдонлар олиб ташланган... Олимбойвачча манзарани кўриб, танг қолди. Ичидан бир нима узилгандай, ҳолсизланиб ўтириб қолди” [1;15–16]. Шўро идорасида уни ўрисиқат бир татар қарши олди.

–“Нега рангинг ўчиб кетаяпти, сен ҳам боймисан, нима бало?”

–Унчалик эмас, озгина ер-сувим бор.

–Исминг?...

–Олим.

Шошма, ҳалиги элликта оти бор, жаранглаб очиладиган сандиғи бор, Олим мен дегин?

–Ҳа мен” [1;18].

Асарда воқеалари ҳеч кимни бефарқ қолдирмайди. Ўн чоғлиқ қуролланган аскар билан Андрей Бойчаев келиб, Олимбойвачча, хотини Зийнатойнинг қўлига кишан уриб, қизи Дилхуморнинг қўлини эса арқон билан боғлаб, эллик пуд ғалласини, тахмонида турган сандиғига, уларнинг чирқилашларига қарамасдан аравага жойлашди.

Юқорида айтганимиздек, воқеалар ривожини икки линияда давом этар экан, хафақонлик касалигига чалинган Ойсарини мўйсафид отаси қиморбоз жияни Талхатга ишонмай, Юсуфбек билан бирга Оқтулпорини арава кўшиб табибга жўнатишга мажбур бўлади. Йўлда уларга бўриллар хужум қилди. Юсуфбек жон-жаҳди билан охириги куч қолгунча курашиб, Ойсарини ҳимоя қилди.

Юсуфбекдек инсоннинг невараси Олимбойвачча ҳам оиласини большевик аталмиш бўриллардан қутқариш учун чунон ҳаракат қилмасин, имконини топа олмайди. Уларнинг хўрлашларидан ҳушидан кетган аёлини кўриб, кўрқиб кетади. Бир кечада ўн йилга қариган, юзлари сўлиб, кўкариб кетган Зийнатой тонгда омонатини топширади.

Асарнинг энг кульминацион нуқтаси унинг жанозаси жараёнида яққол намоён бўлади. Аёли дафн этишга ҳозирлик кўраётган Олимбойваччани елкасига қўндоқ билан уриб, қўлларини кишанлаб: “Сенларнинг дастингдан қирқ йиллик қадрдон хотинимдан айрилиб ўтирибман-ку.

Ахир муштипаримни сўнги манзилга элтай! Қиёмат қарзимни узай” [1;26–27] деб зорланишларига қарамай, унинг боғини талон-торож қилишларини ўз кўзи билан кўриши учун олиб кетишади.

–“Буларни тезда саранжомлаб, –деди мева ҳосилига ишора қилганча мундирли каттакон, – ўрнига пахта экамиз. Шу пайтгача сенлар буни Русияга олтин баҳосида пулладиларинг. Энди эса ўзимиздан чиқади. Миллонлаб гектар пахта экиладиган ерлар боғи эрамдай шовуллаган боғлар энди бизники, яъни–русники”[1;27–28].

Отасининг орқасидан борган ўғли Қобилжон, уни кўриб боши ҳушидан учади, бечора отаси қўли кишанлашган, жазирама офтобда ётар эди. Қобулжон бу ҳолни кўргач отасини олиб кетмоқчи бўлади, лекин Андрей Бойчаев терслик билан рухсат бермайди: “–Тирмизак, ҳаддингдан ошма, отанг бизга керак.

–Керак бўлса офтобда тоблаб, ўлдирмоқчимисан? Золим, аблаҳ.

–Тилингни тий, ҳозир авахтага ташлайман!

–Кўрқитма, босқинчи, сенга ялинадиган манқурт йўқ!

– Бас қил, ит эмган. Ҳозир йигитларга айтаман, мажақлаб ташлашади. .. Ҳозир бўғзингдан дарча очдираман!... Жаҳли чиққанидан ўзини тутолмай қолган Қобулжон Бойчаевнинг қобирғасига кетма–кет пичоқ санчди” (32–бет).

Ахир, Қобулжон йўлда бўриллар билан якка ўзи олишган, отининг ўлиmidан сўнг Ойсарини аравага ўтқазганча уни бир ўзи судраб келган Юсуфбекнинг авлоди эди–да. Уни ҳам дов юраги бор, лекин буни номерд большевиклар тушунарми, ё қадрига етармиди?

Андрей Бойчаевнинг ўлиmidан кейин унинг ўғлини қамоққа олиб, ўзларича суд қилган Шўро ҳукумати вакиллари унинг учун ўлимни, лекин қандай ўлим, осон эмас, шафқатсиз ўлимни раво кўришишди.

– Гап шу –, деди Афанасьев киссасидан “Казбек” олиб тутатиб, – Қобулни осиб ўлдирамиз. Буйруқ бераман. Очиқ майдонга баланд дор қуришади... Бу ерлик қора халқ рус зобити билан, совет ҳукуматининг Туркистондаги вакили билан “ҳазиллашиш нималарга олиб келишини яхши билиб қўйиши керак” (40–бет).

Асарда бир ўзбек оиласи бошига Шўро ҳукумати томонидан ёғилган балолар

АДАБИЁТШУНОСЛИК

Олимбойвачча оиласи мисолида ёритиб берилади. Аёли Зийнатойни улар томонидан ўтказилган тазйиқларга чидолмай юрак хуружига учраб ўлиши, қизи Дилхуморнинг хасталаниб қолиши, ўзларини кимсасиз чўлга сургун қилишлари етмагандай, ўғли Қобулжонни дорга тортилиши, буларнинг барчаси Олимбойваччани йиқитди, тўшакка михлаб кўйди.

Маълумки, асарда образлилик асар оҳангини, воқелик йўналишини, қаҳрамонлар руҳияти тасвирида ёзувчи услуби алоҳида ўрин тутди. Бинобарин, “Санъаткор доимо минглаб сўзлар ичидан энг керагини танлайди, заргарона танланган ана шу сўзлар қаҳрамон ва шароитнинг мазмуни (ғояси), ҳолати билан чамбарчас боғланиши, у аниқ эстетик мақсад (мазмун)ни воқе қилиши шарт”[5;149]. Бундан кўриниб турибдики ҳар қандай сўз бадиий асарда ўз “юки”га эга бўлиши керак. Худди шу нарсани

Олимбойваччанинг тушида бобоси Юсуфбек нутқида намоён бўлади: “Чорбоғни кезиб юрибди. Атроф ҳувиллаган. Кундалар, ёндирилган шох-шаббалар. Кечаги эрабий боғ мазористонни эслатарди. Ногаҳон бобоси Юсуфбек пайдо бўлди. У оқ отида. Чеҳраси ташвишли. Кўзлари ғазабнок: “Мен яратган боғ қани? Қани гулзорлар?!” – дермиш аламзада товушда. “Ҳаммаси наҳот тушади? Нечун бу қора юраклар даф бўлмас?! Йўқ! Йўқ! Йўқ!!!, –арслондай ўкирибди бобоси. – Босқиннинг умри қисқа. Иншоолло, кунпаякун бўлмай!” Бобоси шу гапларни айтиб, қамчини бостирди. Учқур бедов уфқ томон шамолдай елиб кетди” [1;44–45].

Ўзбек халқига хос мардлик, соддалик, поклик, ростгўйлик каби хислатлар Қобулжон образида ўз ифодасини топган бўлса, орият, миллий ғурур, чуқур психологик контрастда Юсуфбек ва Олимбойвачча мисолида талқин этилган.

Адабиётлар:

1. Абдулла Аҳмад. Ҳамият. – Т.: Янги аср авлоди, 2015.
2. Каримов Н. XX аср ўзбек адабиёти тараққиётининг ўзига хос хусусиятлари ва миллий истиқлол мафкураси: Филол. фан. доктори дисс ...авто.реф. –Т., 1993.
3. Холдаров Д. Ҳозирги ўзбек қиссаларида бадиий услуб муаммоси. (Шойим Бўтаев ва Назар Эшонқул қиссалари мисолида) Филол. фан.ном.дисс. авт.– Т., 2017.
4. Храпченко М.Б. Творческая индивидуальность писателя и развитие литературы. –М.: Писатель, 1975.
5. Умутов Ҳ. Адабиётшунослик назарияси. – Т., 2004.
6. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдли. Тўртинчи жилд. –Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2008.
7. Қосимов У. Ибратли ҳаёт ва машаққатли ижод сабоқлари. // Абдулла Аҳмад. Ҳамият. – Т.: Янги аср авлоди, 2015.
8. Қуронов Д ва бошқ. Адабиётшунослик терминлари луғати. –Т.: Академнашр, 2010.

(Тақризчи: А.Сабирдинов – филология фанлари доктори).